

PERFORMATIIVISUUDESTA KESKUSTELLEN

Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Toim. Lea Laitinen ja Lea Rojola. Tietolipas 160. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1998. 304 s. ISBN 951-746-061-9.

Sanan voima -artikkelikokoelma käsittelee performatiivisuutta, mutta laajemmin käsitettynä kuin austinilaisittain. Kokoelma on saanut alkunsa Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitosten luentokurssista *Sanan voima* (1996). Kokoelman kantava voima onkin monitieteisyys ja luotaus performatiivisuuteen eri näkökulmista keskusteluntutkimuksesta lyriikkaan.

Kokoelman aluksi LEA LAITINEN ja LEA ROJOLA määrittelevät performatiivisuuden teoriaa. He lähtevät liikkeelle lukijaystävällisesti J. L. Austinin puheaktiteoriasta ja etenevät etnometodologisten ja etnolingvistiksen käsitysten kautta yhä syvemmälle identiteetin ja vallan suhteeseen sekä tietoisuuden, faktan ja fiktion identiteettiä esittävään luonteeseen. Samaan tapaan etenevät kokoelman artikkelitkin. Performatiivisuuden sateenvarjon alle mahtuu moneutta, vaikka kyseessä onkin yksi ilmiö: esittäminen.

Kokoelman kielitieteellistä antia edustavat MARJA ETELÄMÄEN ja Lea Laitisen artikkelit. Etelämäki analysoi valokuvasta käytyä keskustelua. Keskiöön nousee puheenalainen, jonka Etelämäki määrittelee seuraavasti: »Puheenalaiselle annetaan usein jokin nimi — kategoria, jossa se tunnistetaan ja jossa siitä puhutaan. Nimi ohjaa osaltaan keskustelussa tehtäviä tulkintoja ja topiikin rakentumista. Puheenalainen itse on jotakin, jonka keskustelijat viime kädessä tuottavat yhdessä keskustelun aikana ehdottamalla ja hyväksymällä viittauksia ja ottamalla näiden mukanaan tuomat muutkin implikaatiot mukaan meneillään olevaan keskusteluun.» (S. 46.) Puheen-

alaista voidaan siis pitää jonkinlaisena keskusteluun määrittävänä paikkana, jota esitetään eri tavoin. Etelämäki analysoi demonstratiivipronomineja, joilla hänen mukaansa osoitetaan, »minkälainen pääsy vastaanottajilla on referenttiin tai puheenalaiseen» (s. 45). Performatiivisuus on siten kuvausta puhetilanteesta. Samalla demonstratiivit osoittavat, mikä on keskustelussa käynnissä oleva toiminta. Kieli siis tekee tekoja ja kuvaa yhtä aikaa.

Lea Laitinen kirjoittaa dramaattisesta presensistä poeettisena tekona ja siten metapragmaattisena trooppina, joka kutsuu kuulijaa kertomuksen tapahtumien todistajaksi. Aikamuodot yleisesti ovat Laitisen mukaan performatiivisia, koska ne luovat kontekstia ja niillä luodaan kertomuksen performanssi. Erityisesti dramaattinen presens esiintyy narraatiossa, jossa kuvataan tapahtumiin liittyviä aistihavaintoja ja sisäisen puheen referointia. Laitinen tutkii sekä suomen- että inarinsaamenkielisiä suullisia kertomuksia, joista hän esittää oraalisen kerronnan poetiikan keinoja. Kieliopin poeettinen funktio tekee menneen ajan selostuksista esityksiä, performansseja.

Oraaliseen perinteeseen liittyy myös LOTTE TARKAN artikkeli, jossa Tarkka perehtyy vienankarjalaiseen mieronvirteen. Hänen mukaansa jokainen laulajansa tuottama suullisesti esitetty runo saa merkityksensä vasta performanssissa ja niiden tulkinnassa. Mieronvirret (tutkimuksessa perinteisesti rahvaanrunot) ovat usein eroottisävyisiä. Tarkan tulkitsemaan Natalian nauruun liittyy lisäksi loitsimisen funktio. Tarkka sijoittaa runon kahteen kontekstiin: runon sisältöä motivoivaan sosiaaliseen todellisuuteen

▷

ja ihmissuhdeverkostoon sekä runon intertekstuaaliseen »kaikupohjaan», joka muodostuu muun muassa sukupuolisuutta ja avioitumista käsittelevistä teksteistä ja perinnejäljistä. Runon performatiivisuus muodostuu toisaalta esitystilanteen performanssissa, toisaalta sanamagiasta, konkreettisesti sanan voimasta. Natalian nauru on pejoratiivinen juorun kaltainen runo naimiskaupoista ja epäsuhtaisesta parista, jonka seksuaalisuutta ja sukupuoliominaisuuksia runossa pilkataan. Artikkelin kuvaus runon konteksteista, mutta performatiivisuutta se pohtii varsin vähän. Tarkka kuitenkin kuvaa kiinnostavasti mieronvirren ja sen eri esittäjien mahdollista erilaisista suhtautumisista erokseen.

JYRKI KALLIOKOSKEN aiheena on puheen kuvaaminen kirjoitettuna. Hän tutkii H. J. Nortamon jaaritusten kieltä, sitä miten se hyödyntää kirjoitetun kielen keinoja puheen illuusion saavuttamiseksi. Partikkelit ja erilaiset kiteymät nousevat silloin keskiöön. Kalliokoski esittää, että Nortamon kertojan kiteymillä on joko tekstuaalinen tai interpersonaalinen funktio, jolloin ne järjestävät tekstiä ja selventävät deiktisiä muutoskohtia. Siten ne toimivat performatiivisuuden osoittimina, koska niiden avulla kertoja kertoo suhteestaan kerrottavaan, ja ohjaavat lukijan tulkintaa.

Yhä abstraktimmaksi käsitteeksi performatiivisuus nousee MARI KOLIN ja Lea Rojolan artikkeleissa. Niiden mukaan minuus rakentuu paikassa, jota kieli sitten esittää. Koli kuvaa suomenruotsalaisten minuuden etnisyyttä ja sen paikannettavuutta Suomen maantieteessä ja kirjallisuudessa. Hän tutkii Oscar Behmin teoksia vuosilta 1886–1927 ja sitä, miten ne näyttäytyvät runebergilaisessa ja toisaalta myös suomenkielisessä kaunokirjallisessa kontekstissa. Behmin tuotanto purkaa aikakauden kirjallisuuden mielikuvaa suomenruotsalaisista yläluokkaisina vallanpitäjinä ja kuvaa vähäosaisia

suomenruotsalaisia, joilta puuttuu oma ääni ja poliittinen valta. Koli tulkitsee Behmin tekstejä etnisyyden näkökulmasta ja pohtii myös yleisesti etnisyyttä ja sen määrittelyä, mutta kokoelman varsinaiseen teemaan artikkeli ei oikeastaan pureudu kuin viitteellisesti.

Toisin toimii Lea Rojola, jonka pohdinnan kohteena on kirjailijanimi performatiivina. Rojolan artikkeli on kokoelman mielenkiintoisinta antia, koska siinä performatiivisuuden teoria laajenee havainnollisesti pohtimaan yleisiä kulttuurisia käytänteitä. Samalla Rojola tulkitsee pseudonyymien Eva Wein nimeen liittyvää minuuden paikkaa ja minän rakentumista puhumalla: »Me puhumme minämme, ja siksi minä on jakaantunut, aina hajautunut puheeseen. Minä on puhuja mutta myös puhuttu» (s. 260). Kirjailijanimi muistuttaa Rojolan mukaan performatiivista puheaktia, joka on paikka ja rakenne, kun subjekti astuu siihen allekirjoittaessaan nimellään teoksen. Pseudonyymi on kahtiajakautunut paikka, samoin kuin Eva Wein romaanin kertojana ja henkilönä on kahtiajakautunut. Siten henkilö on myös dialoginen. Henkilön dialogi luo performatiivisesti, esittää henkilön sisäisesti muodostuvan dialogin. Rojolan artikkelista muodostuu selkeä kuva siitä, miten performatiivinen identiteetti syntyy nimenomaan Eva Weinin monissa kertomuksissa, mutta samalla artikkeli haastaa pohtimaan myös muita nimiä ja niiden kertomuksia.

Sanan voiman päättää AULI VIKARIN artikkeli lyriikan lukijaan suuntautumisesta. Viikari kutsuu lukijaa etsimään runon puhuttelevuutta, sitä, mikä tekee runosta lukijalle läheisen. Hän käsittelee aihetta laaja-alaisesti runon kirjoittamis-, esittämisen- ja analysointitraditioiden valossa ja etsii vastausta runon kielen hetkelliseen ihmeeseen. Performatiivisuuteen runon lukeminen yhdistyy siten, että runo koettelee

lukijansa minuuden rajoja ja siten kyseenalaistaa olemassaolollaan lukevan subjektin ruumiin tapahtumapaikan. Tämä prosessi tapahtuu sinä hetkenä, kun lukija asettuu runon puhujan paikalle, jolloin lukijalle on tarjolla myös puhutellun paikka. Performatiivisuus on siten paikan esittämistä, paikan kuvaamista lukemisen prosessissa.

Sanan voima on alaotsikkonsa mukaisesti keskustelua performatiivisuudesta. Kokoelman artikkelit keskustelevat kuitenkin varsin vähän keskenään. Varsinainen dialogi performatiivisuudesta jää lukijan ja

artikkelien välille. Siinä dialogissa lukijalla on pohdittavanaan suuri kysymys: kuinka laajasti voi käsittää performatiivisuuden käsitteen. Sanan voima tarjoaa siihen joitakin keskustelun avauksia ja joitakin vastauksia. Sanan voima asettaa puheenalaiseksi performatiivisuuden, mutta tässä keskustelussa puheenalaisen merkityksistä vasta neuvotellaan. ■

PÄIVI HYTÖNEN

Sähköposti: paivi.hytonen@pp.inet.fi

TUPEN RAPINOITA

Vesa Heikkinen, Harri Mantila & Markku Varis (toim.) *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Tietolipas 154. SKS, Helsinki 1998. 246 s. ISBN 951-746-052-X.

Kyymmenen vuotta *Isosuisen naisen* (Laitinen [toim.] 1988) syntymän jälkeen suomalainen kielen- ja sukupuolentutkimus voi taas juhlia iloista perhetapahumaa. Pääosin pohjoissuomalaisin miesvoimin on synnytetty *Tuppisuinen mies*. Nimellään se asettuu paitsi kumppaninsa rinnalle myös sen kanssa vastakkain aivan kuten kunnan pariskunnan kuuluukin. Olen itse viime aikoina tutkinut suomalaisten parisuhdeoppaiden tapaa hahmotella naisen ja miehen kulttuurista kuvaa, ja artikkelikoelmien nimet, *iso-* ja *tuppisuinen*, ovat kuin suoraan niiden maailmasta, jossa parisuhteen keskeisimpinä ongelmina pidetään paitsi suomalaisen miehen puhumattomuutta myös naisen liiallista puhumista (ks. Tainio 1999). *Tuppisuinen mies* pureutuu suomalaisen mieheyden ilmentymiin ja niitä ohjaaviin myytteihin, maskuliiniseen mystiikkaan, etenkin kielen ja kirjallisuuden analyysin avulla. Kirjan yhdessätoista

artikkelissa lähestytään mieheyden kulttuurista rakentumista kolmen kursailemattoman otsikon alaisuudessa: *Sanat, Jutut ja Hommat*.

Jakson *Sanat* neljästä artikkelista ensimmäiseksi on sijoitettu HARRI MANTILAN »Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemanit eli Perussanakirjan mieskuva». Myös sitä seuraavissa ANTERO NIEMIKORVEN ja JUHA LESKISEN artikkeleissa analysoidaan sanakirjojen välittämää kuvaa sukupuolista. Mantilan mielestä sanakirjat ovat hyvä aineistolähde sukupuolistereotypioita tutkittaessa: »Edustaahan sanakirja aina tietyn tavalla kieliyhteisön kollektiivista tajuntaa» (s. 16).

Vaikka häveliäs *Tuppisuinen mies* ei johdannossa mainitsekaan nimeltä naispuolisia keskustelukumppaneitaan — kertoo vain saaneensa »runsaasti arvokkaita ajatuksia ja virkistäviä virikkeitä 'naistutkimuksesta'» (s. 8) — Mantila rakentaa artik-